

ש פ ע ת י ן

בטאון איגוד מורים למקצועות הקודש
במוסדות על יסודיים דתיים

ב"ה, אייר-אלול תש"ן
שנה כ"ז, גליון מס' 101

- בשער
- תנ"ך
- תורה שבע"פ ובירורי הלכה
- הגות וחינוך
- בשדה ספר
- תגובות והערות

★ המערכת:

זיכל מאיר
לוי שמעון
ליבמן צבי
סלושץ צבי
בן-רן חנה

● העורך:

שחור דב

● כתובת המערכת:

רח' אליהו הנביא 9
בני-ברק
מיקוד: 51521
טל': 03-786977

בסיוע משרד החינוך והתרבות, אגף החינוך הדתי

בשער

- 3 ★ דבר המערכת

א. תנ"ך

- 5 ★ קישוטי תורה – הרב ד"ר יעקב ק' רייניץ
13 ★ ירידת אברהם אבינו למצרים בזמן הרעב – הרב משה אהרן סלושץ
19 ★ מרים הנביאה – הרב אליהו ידיד
29 ★ מבחר פירושי ד"ר משה זיידל לספר ירמיהו – אסף מאל

ב. תורה שבע"פ ובירורי הלכה

- 35 ★ הוראת משנה בדרך הלמידה הפעילה – יהודה שוורץ
39 ★ הכנת שיעור בגמרא בעזרת התלמוד הירושלמי – הרב שמעון לוי
47 ★ "מאי נפקא לך מינה, גמרא גמור זמורתא תהא"
52 ★ – גלגולו של פתגם – פרופ' י"א אפרתי
52 ★ הוראת הלכה – כיצד? – הרב אברהם פרידלס
56 ★ האם מותר לבטל שיעורי תורה לצורך בחינות בגרות?
56 ★ האם מותר להתכונן למבחנים במקצועות שונים ביום השבת?
56 ★ – הרה"ג רבי חיים דוד הלוי

ג. הגות וחינוך

- 57 ★ תוספת קדושה חן וכבוד – הרב משה צבי נריה
60 ★ "אמור ואמרת – להזהיר הגדולים על הקטנים" – יחיאל שוקרון
65 ★ זוויות ראייה שונות בפיוט "חד גדיא" – אהרן ארנד
69 ★ חסדים טובים וחסדים שאינם טובים – רפאל יעקובי

ד. בשדה ספר

- 75 ★ "חנוך לנער" לרב שאול וגשל – הרב צבי א' סלושץ
77 ★ "יהדות ומדע" כחכמות משלימות – הרב צבי א' סלושץ
79 ★ "שער למקרא" ליוסף ניצן ומשה יעקובי – הרב ד' אבי' יוסף

ה. תגובות והערות

- 80 ★ הרמב"ם על העברית כלשון הקודש – הרב שמואל אמיתי
82 ★ לסיבת השמטת דיני ציצית, תפילין ומזוזה ונס החנוכה מהמשנה
82 ★ – הרב יוסף באגד

תורה שבע"פ ובירורי הלכה

הרב יהודה שוורץ

הוראת משנה בדרך הלמידה הפעילה

בכל טקסט שקל להבינו קיימת בעיה מיתודית: לשם מה נחוץ המורה. מה שאין כן בטקסט קשה הממחיש לתלמיד את הצורך במורה ומציג בפני המורה אתגר דידקטי. דרך ההוראה הפעילה, עשויה להיות כיוון יעיל ומעניין, בהוראת המשנה, הנחשבת בטעות למקור קל ומובן, ואשר בלימודה אין צורך כביכול במורה. בדרך הלמידה הפעילה, מצד אחד הטקסט שנראה קל ומובן מתגלה כמקור עשיר בידיעות ובתוכן, ומצד אחר התלמיד מרגיש שותפות מלאה בחקירה ובגילוי. ההוראה הפעילה ממליצה לנקוט באמצעים שונים כמו: הסתמכות על המקרא, ביסוס הגיוני, תיאור הרקע ההלכתי והתרבותי. כדאי להיעזר בלמידה גם במכשירי עזר, מפות ומוצגים שונים, ובמקצועות עזר כמו: תנ"ך, גיאוגרפיה, היסטוריה, לשון, וספרות. כל תחום יכול לשמש כיוון של הרחבה והעשרה. פרשנות המשנה העניפה מגישה למורה וללומד חומר מגוון ותחומי הרחבה מעניינים: תוספתא, תלמודים, פרשנות, ספרי הלכה וכו'. (בדרך דומה הלך יוסף היינמן בחוברותיו על מסכת: פאה, ר"ה, תענית ומגילה, בהוצאת המחלקה לחינוך ותרבות תורניים בגולה. אולם הוא הדגיש במיוחד את ההעשרה והגיוון ולא כל כך את העיון הפעיל). להלן ניסיון לעבד משניות אחדות ממסכת ביצה בדרך של הוראה פעילה, אשר בה ייעשה שימוש במגוון של אמצעים, כלי העשרה והרחבה, וכן בטכניקות שונות של הפעלת תלמידים. היחידה מותאמת לרמה של הכיתות הגבוהות של בית הספר היסודי.

מסכת ביצה – פרק א' משנה ג'-ד'

נציג תחילה את המבנה של המשניות כדלהלן.

משנה ג. (בצבע אי) / "בית שמאי אומרים: אין מוליכין את הסולם משוכר לשובך מחלון לחלון. מתירים. אבל מטהו

(בצבע ב') / ובית הלל:

(בצבע אי) / בית שמאי אומרים: לא יטל אלא אם כן נענע מבעוד יום

(בצבע ב') / ובית הלל אומרים: עומד ואומר – זה זה אני נוטל".

משנה ד. "זמן שחורים לבנים שנים (בצבע אחר) שלושה בתוך הקן (בצבע אחר)

ומצא לבנים ומצא שחורים ומצא שלשה ומצא שנים ומצא לפני הקן ואם אין שם אלא הם – הרי אלו מותרים".

אסורים. מותרים. אסורים.

המבנה מבליט את חלוקת המשנה, את העניינים שבה, ואת היחס בין ההלכות השונות. אחת המשימות אשר תוטלנה על התלמידים תהיה הצדקת המבנה הזה והסברתו. משימה אחרת יכולה להיות בקשה מהתלמידים להעתיק המשנה בצורה אשר תקל על הבנתה. לפנינו דיון בשאלת לקיחת גוזלי היונים מהשובך ביום טוב, לצורך שחיטתם ואכילתם ביום טוב. המשנה הראשונה דנה בהולכת הסולם לצורך עליה לשובך. בהמשך דנה המשנה בדיון הזימון של היונים מבעוד יום, ובכך ממשיכה לדון גם משנה ד'.

לפנינו אם כן החלוקה הבאה:

סולם

זימון

משנה ג. מחלוקת בית שמאי ובית הלל בענין הסולם.

משנה ד. מחלוקת בית שמאי ובית הלל בצורת הזימון. הדין במקרים השונים שהיונים בשובך הם לא אלה או לא במצב של

יכירו התלמידים פשרה של חלוקה זאת ויעסקו בקשר הפנימי שבין המשפטים. מבואר בגמרא, כי מחלוקת בית הלל ובית שמאי לגבי הסולם, תלויה בשאלה: האם יחשדו באדם ההולך עם סולם המיוחד לעליה לשובכים, שהוא הולך ביום טוב לדבר איסור, כגון תיקון הגג שלו, או לא יחשדו בו, מפני שרואים שהסולם מיוחד לעליה לשובכים. ביחס לדין זימון מבעוד יום, יש להבליט את עניין המוקצה, ולבאר מדוע יש צורך להכין מראש את היונים מערב יום טוב על מנת להתירם ביום טוב. ואפשר לשלוח את התלמידים לסיכום ההלכה ברמב"ם כפי שנמצא בהלכות יום טוב, פרק ה' הלכה ד'.

"אין מוליכין את הסולם של שובך – משובך לשובך – ברשות הרבים שמא יאמרו לתקן גגו הוא מוליכו. אבל ברשות היחיד מוליכו. אע"פ שכל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין, אפילו בחדרי חדרים אסור. כאן התירו מפני שמחת יום טוב".

יבארו התלמידים את הקטעים המודגשים. וכן ברמב"ם בהלכות יו"ט פרק ב' הלכה ה': "אוזוין ותרנגולין ויונים שבבית הרי אלו מוכנין ואין צריכין זימון. אבל יוני שובך ויוני עליה וצפרים שקננו בטפחין או בבירה ובפרדס הרי אלו מוקצה. וצריך לזמן מבערב ולומר אלו ואלו אני נוטל ואינו צריך לנענע".

יבארו התלמידים את הקטעים המודגשים. ביאור עניין מוקצה קשור גם לביאור משניות א'-ב' בתחילת הפרק, על כן אין צורך לבאר זאת כאן בהרחבה.

בעניין החלק השני של משנה ג', יגלו התלמידים מיד כי נפסקה ההלכה כבית הלל, ואין צורך לנענע ממש את הגוזלים, אלא די לעמוד בצד השובך ולומר "זה וזה אני נוטל". ומבואר בגמרא שמחלוקת ב"ה וב"ש היא "בברכה ראשונה", כלומר, בגוזלים הראשונות שגדלות בשובך או בקן הזה, ויש חשש לדעת ב"ש שבעל הבית יחוס עליהם כדרך מגדלי היונים שחסים על הגידולים הראשונים ולא ישחט אותם ביום טוב. על כן דורשים ב"ש לטלטל ממש את היונים מבעוד יום, דבר שיוכיח כי בעל הבית אכן מבקש לשחוט את היונים באמת. ב"ה לא חוששים לכך, ודי לדעת ב"ש די באמירה ואין צורך בטלטול. "זה וזה אני נוטל". אולם בשאר יונים שבשובך אף לדעת ב"ש די באמירה ואין צורך לבנים ומצא ביחס למשנה ד', יש לבאר על פי הגמרא, כי זימן שחורים ומצא לבנים, או זימן לבנים ומצא שחורים, הכוונה היא שהוא זימן שני קינים במקום הלבנים, או להיפך. הייתה אולי הוזה אמינא מצא שהם החליפו מקומות – השחורים במקום הלבנים, ומחדשת המשנה שזה אסור. לחשוב, שאכן הם הם היונים שזימן והם רק החליפו מקום. וכשבא לקחת את היונים – החלק השני של משנה ד' ברור, ויש רק להוסיף כי במשפט האחרון – "אם אין שם אלא הם" – הכוונה היא לגוזלים רכים, שאינם יכולים לעוף אלא רק לדדות ואין הם מסוגלים להתרחק מהקן, ולכן אין שם אלא אותם גוזלים שבוודאי הם שזימן, ושהיו בקן אלא שיצאו והם נמצאים לפני הקן.

המבנה של משנה ד' הוא הדרגתי. בכל משפט יש חידוש על פני קודמו.

שחורים ולבנים – **בוודאי לא זומנו**.
שניים ושלושה – **בוודאי יש אחד שלא זומן**.
שלושה ושניים – **בוודאי זומנו השניים ואחד פרח לו**.

בתכנון ההוראה הכולל אפשר לייחד שיעור לכל אחת מהמשניות.
כאשר במשנה ג' נדון בדין הסולם ודין הזימון הכללי, ובמשנה ד' נדון בדין החריגים המוזכרים, שהם המשך לדין הזימון.
להלן שני דפי עבודה שכל אחד מהם ישקף מערך שיעור אחד של המשניות. במהלך השיעור, שדף העבודה יהיה במרכזו, ישולבו דברי הסבר שונים על פי כל הנאמר לעיל. בסיכום שתי המשניות יראו לפנייהם התלמידים את המבנה של שתי המשניות, כפי שהוצג לעיל.

דף עבודה לתלמיד מספר 1

מסכת ביצה – פרק א' משנה ג'

1. (בצבע אחד) / "בית שמאי אומרים: אין מוליכין את הסולם משוכך לשובך מחלון לחלון.

אבל מטהו

/ ובית הלל:

/ בית שמאי אומרים: לא יטל אלא אם כן נענע מבעוד יום

/ ובית הלל אומרים: עומד ואומר – זה וזה אני נוטל".

שאלה: מהו המשותף לשני חלקי המשנה?

2. **תוספתא יום טוב פרק א', הלכה ח:** "אמר ר' שמעון בן אלעזר מודים בית שמאי ובית הלל שמוליכין את הסולם משוכך לשובך. על מה נחלקו – על החזירה, שבית שמאי אוסרין ובית הלל מתירין".
שאלה: האם ר"ש בן אלעזר חולק על משנתנו? נמק את תשובתך.

3. **ברטנורא ד"ה:** "אין מוליכין את הסולם משוכך לשובך". "בסולם של שוכך כשהוא מוליכו ברשות הרבים מודו ב"ה שאסור – שהרואה אומר לתקן גגו הוא מוליכו ועושה מלאכה ביום טוב. כי פליגי שמוליכו ברשות היחיד ואין בני אדם רואים אותו. ב"ש סברי אין מוליכין, שכל דבר שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור. וב"ה מתירין אע"ג דבעלמא דינא הכי הוא, הכא שרי משום שמחת יום טוב".

שאלות: א. התוכל לבאר את הקטעים המודגשים?
ב. מהו טעם ההיתר של בית הלל?

4. **פירוש המשניות לרמב"ם:** "ומה שאמרו בית שמאי אסור ליקח היונים ביו"ט אלא אם כן נענע מערב יום טוב היא **בבריכה ראשונה שבאותו שוכך**, כי האדם חס על בריכה ראשונה ושמא ימלך והבאים אחריהם אין מחלוקת ודי לו שיאמר זה וזה אני נוטל".
ברטנורא: ד"ה: "זה וזה אני נוטל": "פלוגתייהו דב"ש וב"ה דוקא בבריכה ראשונה **שדרך מגדלי יונים תמיד להניח בריכה ראשונה דהיינו שתי גוזלות ראשונות שאמהות משתעשעות בהן ולא יברחו**. ובית שמאי סברי דבדיבור בעלמא לא סגי, דלמא כי שקיל להו למחר אתי לאמלכי וחייס עלייהו והוי טלטול שלא לצורך. אבל משנענע ומשמש בהן מבעוד יום לשחיטה ולא חס עלייהו, תו לא חיישינן דחייס. ובית הלל סברי לא גזרינן דלמא חייס עלייהו ואפילו בבריכה ראשונה".

שאלות: א. מהי עניינה של "הבריכה הראשונה"?
ב. הרמב"ם והברטנורא פירשו בצורה דומה את המשנה אולם נחלקו בפירושם בעניין אחד. מה הוא?

5. הגמרא דנה בשאלה האם מותר לטלטל סולם ולעלות בו לעליית הגג של ביתו כדי לקחת משם דברי מאכל שונים ביום טוב.
שאלה: התוכל לסכם מה הן השאלות ההלכתיות הקשורות לבעיה זו? חווה דעתך לגבי כל שאלה.

דף עבודה לתלמיד מספר 2

בס"ד

מסכת ביצה – פרק א' משנה ד'

זמן שחורים	ומצא לבנים	
לבנים	ומצא שחורים	
שנים	ומצא שלשה	
שלשה	ומצא שנים	
בתוך הקן	ומצא לפני הקן	
(בצבע אחר)	ואם אין שם אלא הם – הרי אלו מותרים.	
(בצבע אחר)		

1. פירוש "תפארת ישראל" ד"ה: "זמן שחורים": "חד בבא הוא, דזימן שחורים ולבנים כל מין בקן אחר ומצאן בהפוך מקומן. אפילו הכי לא אמרינן דנתהפכו".
שאלות: א. בעל "תפארת ישראל" מחדש חידוש גדול בחלק המשפט הראשון המודגש. התוכל לבאר חידוש זה? הוכח מהמשנה את צדקת פירושו של בעל "תפארת ישראל".
 ב. מהו העקרון על פיו נקבע במשנה מתי מותר לשחוט את היונים שבקן?
2. תוספתא יום טוב פ"א, ה"י: "במה דברים אמורים ביוני שובך ויוני עליה, וצפרין שקיננו בטפחין ובבירה. אבל אווזין ותרנגולין אין צריכין זימון מפני שהן ברשות אדם".
שאלה: מהם ההבדלים בין היונים לאווזין ותרנגולים?
3. ברטנורא ד"ה: "ואם אין שם אלא הם הרי אלו מותרים": "ואע"פ שיש שובך קרוב לו בתוך חמישים אמה. אם אין אותו שובך בשורה של שובך זה בשוה אלא בקרן זוית לא אמרינן מההוא שובך הקרוב בו. שהגוזלות כל זמן שאינם פורחות אלא מדדות ברגליהן, אינם מדדות אלא כנגד הקן שלהם בשוה שאם רואים קניהן כשהופכים לאחוריהם מדדין ואם לאו אין מדדין".
שאלה: התוכל לתאר את התנהגות הגוזלות. במלים המודגשות?